

**Дијана Пешић, инспектор - просвјетни савјетник за специјалну наставу у
васпитно – образовним установама за образовање дјеце са
сметњама у психофизичком развоју**

**Мониторинг васпитања и образовања дјеце са сметњама
у развоју у Републици Српској
школска 2016/17. година**

Децембар, 2016. година

САДРЖАЈ

УВОД-----	3
Облици школовања дјеце и младих са сметњама у развоју -----	3
Дјеца и омладина са сметњама у развоју-----	3
Законска регулатива-----	4
ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ -----	5
МЕТОДЕ И ИНСТРУМЕНТИ-----	5
УЗОРАК-----	6
АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА-----	6
СПЕЦИЈАЛНЕ УСТАНОВЕ-----	7
Ученици у специјалним установама-----	7
НПП, уџбеници и услови рада -----	7
Кадрови-----	9
Специјалне установе Републике Српске-----	9
СПЕЦИЈАЛНА ОДЈЕЉЕЊА-----	10
Ученици у специјалним одјељењима -----	11
НПП, уџбеници и услови рада -----	11
Кадрови -----	11
РЕДОВНА ОДЈЕЉЕЊА ОСНОВНИХ ШКОЛА -----	12
Ученици у редовним одјељењима -----	12
Наставни планови и програми-----	14
Оцјењивање -----	16
Обученост кадра-----	16
РЕДОВНА ОДЈЕЉЕЊА СРЕДЊИХ ШКОЛА-----	18
Ученици у редовним одјељењима -----	18
СТАВОВИ ДИРЕКТОРА, СТРУЧНИХ САРАДНИКА И НАСТАВНИКА-----	18
Ставови о инклузији-----	19
Тимски приступ -----	21
Сарадња са родитељима -----	22
ЗАКЉУЧЦИ-----	24
ПРЕПОРУКЕ-----	25
ПРИЛОЗИ-----	27

УВОД

Облици школовања дјеце и младих са сметњама у развоју

Дјеца и млади са сметњама у развоју стичу образовање у редовним школама или школама за дјецу са сметњама у развоју, у складу са препорукама наведеним у рјешењу надлежне установе, односно налазу и мишљењу стручне комисије за процјену потреба и усмјеравање дјеце и омладине са сметњама у развоју. У редовним школама, ученици с посебним потребама школују се у редовним, комбинованим или посебним одјељењима. У свакодневној комуникацији, а и у важећој легислативи користе се термини специјално и инклузивно образовање. Иако организационо различити, и са дијаметрално различитим параметрима које препознајемо као предности и недостатке, оба приступа имају исти коначни циљ - социјалну инклузију лица са инвалидитетом. Стратегија инклузивног образовања представља дио реформских процеса који се ослањају на међународне и европске циљеве усмјерене ка економском и социјалном развоју друштва, процесу смањења сиромаштва и обезбјеђивање квалитетног и доступног образовања дјеце, младих и одраслих особа са инвалидитетом и другим тешкоћама. Подразумијева право на једнаке могућности током образовања за сва лица, посебно право дјеце са сметњама у развоју на максималан развој њиховог потенцијала подршком која укључује флексибилан програм, адекватно припремљене наставнике и стручну подршку.

Напуштајући крути медицински аспект у процјени потреба дјеце са сметњама у развоју и користећи социјални приступ, односно разматрајући функционисање сваког појединца у контексту његовог непосредног окружења, добили смо цијелу лепезу могућности школовања дјеце и младих са сметњама у развоју, а све са циљем што потпунијег учешћа у образовању и прилагодбе система потребама и могућностима дјетета. Поред могућности адекватног избора вида образовања : специјална установа, посебно одјељење или редовно одјељење, за ученике са сметњама, чије сметње значајније одступају од очекиване развојне линије, креирају се индивидуално прилагођени образовни програми на основу оних наставних планова и програма који на најбољи начин одговарају на образовне потребе конкретног ученика.

Дјеца и омладина са сметњама у развоју

Министар здравља и социјалне заштите Републике Српске, децембра 2012. године, доноси Правилник о процјени потреба и усмјеравању дјеце и омладине са сметњама у развоју. Према том правилнику петочлане стручне комисије при центрима за социјални рад, односно службама социјалне заштите, приликом процјене потреба и усмјеравања лица дају препоруке о могућим облицима подршке. Значај процјене дјеце и младих од стране првостепених комисија је вишеструк. Наиме, термини сметња у развоју, инвалидитет и хендикеп нису синоними. Сметња у развоју или оштећење је сваки губитак или абнормалност психолошке, физиолошке или анатомске структуре. Инвалидност је ограничење или недостатак способности за обављање активности на начин или до нивоа који се сматра типичним, а та ограничења су проузрокована

сметњом или оштећењем. Хендикеп је недостатак могућности које појединац има у обављању животних активности, у најширем смислу, а да је та немогућност настала као посљедица оштећења или инвалидности. Управо комисије процјењују да ли је нека сметња или оштећење довело и у којој мјери до стања инвалидности или хендикепа. Сметњу може да уочи и дијагностикује одређени стручњак – лекар, дефектолог, психијатар и други, међутим комисија треба да процијени утицај те сметње на цјелокупно функционисање личности, контекст из ког особа долази, те врсту подршке коју особи треба обезбиједити било да се ради о социјалној или здравственој заштити, рехабилитацији или образовању. Значај процјене од стране комисија огледа се и у томе да у вријеме када се инсистира на уважавању индивидуалних разлика међу дјецом треба имати у виду да су индивидуалне разлике код дјеце са сметњама у развоју још израженије. Током поступка процјене комисија, поред прегледа и опсервације лица и разговора са родитељима, има на увид сву могућу медицинску, социјалну, дефектолошку и педагошку документацију која може бити релевантна за саму процјену, те даје препоруке баш за то конкретно дијете у складу са његовим потребама, способностима и могућностима узимајући у обзир доступност предложених препорука.

Налаз и мишљење комисије служи као доказ у поступку остваривања права и услуга из области социјалне и дјечије заштите, те других система у складу са потребама лица са сметњама у развоју. У систему образовања и васпитања на основу налаза и мишљења комисија врши се упис ученика у специјалне школе и посебна одјељења, али и у редовне средње школе. Такође, на основу препорука у индивидуалном плану подршке налаза и мишљења, наставничка вијећа доносе одлуку по ком наставном плану и програму ће се школовати ученици у редовним одјељењима.

Лицем са оштећењем или обољењем у смислу овог правилника сматра се лице које не може самостално изводити активности примјерене животној доби. То могу бити:

1. Лица са оштећењем вида (слијепи и слабовиди)
2. Лица са оштећењем слуха (глуви и наглуви)
3. Лица са говорно – гласовним оштећењима гдје је комуникација говором отежана или не постоји
4. Лица са тјелесним оштећењима и хроничним обољењима
5. Лица са интелектуалним оштећењем (лаким, умјереним, тежим и дубоким)
6. Лица са психичким поремећајима и обољењима (первазивне развојне сметње и друге психичке сметње)
7. Лица са вишеструким оштећењима

Законска регулатива

Босна и Херцеговина је потписала и ратификовала бројне документе са међународним значајем и утицајем који дјеци са сметњама у развоју пружају једнаке шансе и приступ у образовању, без дискриминације и раздвајања. Правци развоја квалитетног и доступног образовања ученика са сметњама у развоју дефинисани су Уставом Босне и Херцеговине и Републике Српске, законима и другим важећим документима које су усвојиле Народна скупштина и Влада Републике Српске, у складу са преузетим обавезама и потписаним документима од међународног значаја.

Образовање дјеце са сметњама у развоју саставни је дио јединственог образовног система Републике Српске. Важећи закони пружају могућност дјечи да стичу образовање и васпитање у складу са својим могућностима и према постојећим и утврђеним организацијским облицима, а у складу са Конвенцијом Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом (област 6).

ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања

У протеклом периоду Министарство просвјете и културе Републике Српске, Републички педагошки завод, све основне и средње школе, предшколске и специјалне установе и велики број појединаца дали су значајан допринос унапређењу услова, могућности учешћа и квалитета образовања дјеце и младих са сметњама у развоју. Постигнути су значајни успјеси у провођењу концепта инклузије и промоцији једнакости у приступу и праву на школовање без обзира на различитост. Међутим идентификовани су и бројни проблеми и тешкоће. Да би избјегли произвољна закључивања и максимално смањили могућност грешака у процјени, неопходно је на адекватан, систематичан и објективан начин сагледати актуелно стање, са циљем планирања будућих активности, односно развијања стратегија и доношења системских рјешења за унапређење квалитета образовања и васпитања дјеце и младих са сметњама у развоју.

Циљ истраживања

Сагледати постојеће стање у образовању и васпитању дјеце и младих са сметњама у развоју у Републици Српској и о добијеним резултатима извијестити релевантне институције и педагошку јавност.

Задаци истраживања

1. Утврдити број, пол и врсту сметње дјеце и младих, те услове школовања у специјалним установама.
2. Утврдити број, пол и врсту сметње дјеце и младих, те услове школовања у посебним одјељењима.
3. Утврдити број, пол и врсту сметње дјеце и младих, те услове школовања у редовним одјељењима.
4. Утврдити број, пол и врсту сметње дјеце и младих у средњим школама.
5. Утврдити ставове директора, стручних сарадника и наставника о инклузивном образовању.

МЕТОДЕ И ИНСТРУМЕНТИ

За потребе овог истраживања користили смо метод теоријске анализе, сервеј метод и метод проучавања школске и педагошке документације. Примјењене технике

су увид у документацију и анкетирање. Кориштени инструменти су табеле и упитници креирани за потребе ове анализе.

УЗОРАК

Истраживањем су обухваћене све основне, средње и специјалне школе Републике Српске. За потребе утврђивања ставова о инклузивном образовању у разматрање су узети попуњени упитници 167 директора основних школа, 246 стручних сарадника, 285 наставника. Узорак директора и стручних сарадника је репрезентативан (преко 70%), а узорак наставника (око 3%) није довољан за уопштавања, али нам служи за компарацију са ставовима директора и педагога.

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА

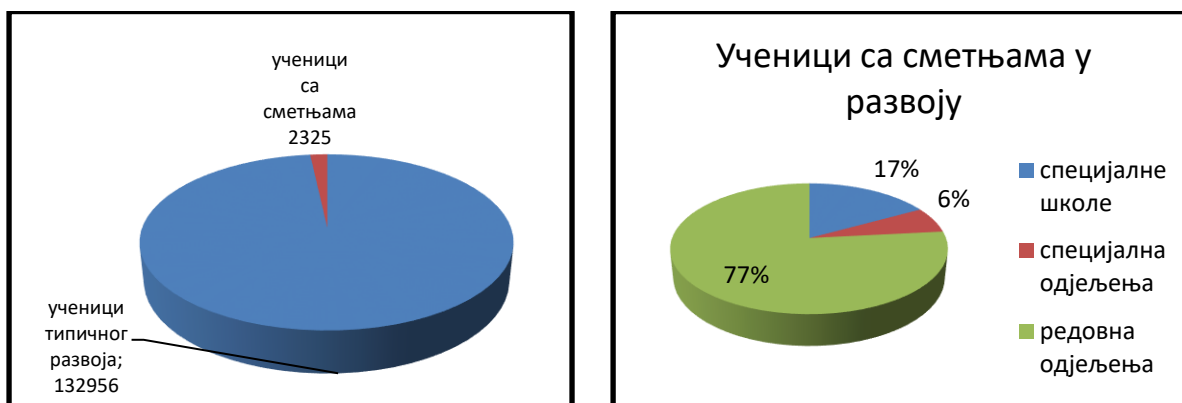
У Републици Српској у школској 2016/2017. години школује се 2325 ученика са сметњама у развоју. У специјалним установама и одјељењима школују се 543 ученика, а у редовним одјељењима, по принципима инклузивног образовања у основним и средњим школама, школује се 1782 ученика. Основну школу похађа 1639 ученика (1412 по принципима инклузије, 79 у специјалним основним школама и 148 у специјалним одјељењима), средњу школу 504 ученика (370 по принципима инклузије и 134 у специјалним школама) и 182 ученика похађа нивое образовања.

Табела 1. Ученици са сметњама у развоју у Републици Српској

	Специјалне установе	Специјална одјељења	Редовна одјељења	% у односу на популацију	Укупно	% у односу на популацију
Основна школа	79	148	1412	1,52%	1639	1,77%
Средња школа	134	-	370	0,92%	504	1,25%
Нивои образовања	182	-	-		182	0,2%
Укупно	395	148	1782	1,34%	2325	1,75%

Разматрајући податке о броју ученика са сметњама у односу на укупан број ученика дошли смо до податка да 1,75% ученика у Републици Српској има сметње у развоју. Овај податак односи се на ученике који имају налаз и мишљење, односно цијењени су од стране првостепених комисија и сасвим сигурно не осликава реално стање. Учесталост сметњи у развоју у укупној популацији је значајно већа. Не посједујемо егзактне податке за Републику Српску, али према подацима истраживањаведеног 2005. године у Републици Србији 10,43% ученика има развојне сметње. Сличне показатеље имају и друге земље. (САД 10-15%, Француска 10-12%, Велика Британија 14%, Канада 16%).

Дијаграм 1. и 2. Ученици са сметњама у развоју у Републици Српској

СПЕЦИЈАЛНЕ УСТАНОВЕ

Специјалне установе /школе- центри/ у Републици Српској су установе које се баве образовањем, васпитањем, хабилитацијом, рехабилитацијом, смјештајем и радним оспособљавањем дјеце и омладине ометене у развоју. У специјалне школе уписују се дјеца и млади чије сметње доводе до значајног одступања од очекиване развојне линије, а на основу препорука у налазу и мишљењу првостепених комисија за процјену потреба и усмјеравање дјеце и омладине са сметњама у развоју.

Ученици у специјалним установама

У специјалним установама Републике Српске школује се 395 ученика са сметњама у развоју. Основно васпитање и образовање у овим установама стиче 79 ученика. За рад у струци оспособњавају се 134 ученика и то за занимања: бравар, кувар, кројач, фризер, пекар, зидар, цвјећар и физиотерапеут. Нивое, као посебан начин васпитања и образовања ученика са умјереним и тежим оштећењем интелектуалног функционисања и ученика са сметњама из аутистичног спектра, похађају 182 ученика.

НПП, уџбеници, услови рада

Сви ученици у специјалним установама школују се по посебним програмима у зависности од врсте сметње коју ученик има (Табела 2). Настава се реализује у комбинованим одјељењима.

У Републици Српској, до сада, нису штампани уџбеници за ученике са сметњама у развоју. У специјалним основним и средњим школама користе се уџбеници из Републике Србије за специјалну наставу, те уџбеници одобрени од стране Министарства просвјете и културе Републике Српске, а намијењени редовном образовању. У Центру за дјецу и омладину са сметњама у развоју „Будућност“ прештампавају се уџбеници на Брајево писмо. За потребе рада у нивоима образовања не постоје уџбеници.

Материјално – технички услови рада у специјалним установама крећу се од оптималне до добре испуњености педагошких стандарда.

Табела 2. Специјална основна школа

Пол		Врста оштећења или обољења									Наставни план и програм			
М	Ж	Лица са оштећењем вида А - слијепи; Б - слабовиди		Лица са оштећењем слуха А - глуви, Б - наглуви		Лица са интелектуалним оштећењима А - лако; Б - умјерено и теже		Лица са психичким поремећајима А - перверзивни; Б - остале психичке сметње		Лица са вишеструким сметњама	ИОП на основу програма за лица ЛМР	ИОП на основу програма за лица УМР	ИОП на основу програма за слијепе и слабовиде	ИОП на основу програма за глуве и наглуве
		А	Б	А	Б	А	Б	А	Б					
51	28	5	4	9	2	19	5	0	0	35	45	5	12	17

Табела 3. Специјалне средње школе

Занимање	Број ученика				Укупно ученика
	Први разред	Други разред	Трећи разред	Четврти разред	
Бравар	6	5	1		12
Кувар	11	12	3		26
Кројач	9	9	3		21
Пекар	5	8	6		19
Фризер	11	5	6		22
Зидар	7	6	4		17
Цвјећар	-	-	5		5
Физиотерапеут	3	3	3	3	12
Укупно ученика	52	48	31	3	134

Табела 4. Нивои образовања у специјалним установама

Ниво образовања	М	Ж	Врста оштећења или обољења			Наставни план и програм		
			Лица са умјереним и интелектуалним оштећењима	Лица са перверзивним поремећајима	Лица са вишеструким сметњама	ИОП на основу програма за лица УМР	ИОП на основу програма за лица са лица са	Укупно ученика
Први ниво	25	7	5	7	20	28	4	32
Други ниво	30	14	2	6	36	36	8	44
Трећи ниво	19	14	7	2	24	31	2	33
Четврти ниво	42	31	14	0	59	73	0	73
Укупно	116	66	28	15	139	168	14	182

Кадрови

У свим специјалним школама на пословима реализације наставе ангажовано је 52 дефектолога / специјална едукатора и рехабилитатора различитих усмјерења и 65 наставника других образовних профила. Посматрајући овај податак може се стећи утисак да настава није стручно заступљена, међутим наставници других образовних профила предају вјеронауку у основној школи, стручну и практичну наставу у средњој школи, физичко васпитање, те раде у продуженом боравку. Наставу у основним школама и општеобразовне предмете у средњим школама, углавном, реализују дефектолози. На пословима индивидуалних рехабилитатора запослено је 12 терапеута (логопеди, сурдолози, психомоторни реедукатори, терапеути сензорне интеграције). У четири специјалне установе ради 13 стручних сарадника (педагог, психолог, социјални радник, логопед, олигофренолог, физиотерапеут, медицинска сестра, библиотекар).

Специјалне установе Републике Српске

ЦЕНТАР „Сунце“

Јавна установа Центар „Сунце“ Приједор у свом саставу има основну и средњу школу и нивое образовања. У установи се школују лица са оштећењем интелектуалног функционисања. Поред васпитања и образовања, у центру се одвија и дефектолошки корективни рад. Основну школу похађају 24 ученика, а нивое образовања 83 ученика. У средњој школи, за занимања кројач, кувар и бравар школује се 26 ученика. У настави је ангажовано 19 дефектолога/ специјалних едукатора и рехабилитатора и 16 наставника других образовних профила. Центар има једног индивидуалног рехабилитатора (сензорни интегратор) и 5 стручних сарадника (педагог, логопед, физиотерапеут, социјални радник, медицинска сестра).

ЦЕНТАР „Заштити ме“

Јавна установа Центар „Заштити ме“ Бања Лука у свом саставу има основну, средњу школу и нивое образовања. У установи се школују лица са оштећењем интелектуалног функционисања. Поред васпитања и образовања, у центру се одвија и дефектолошки корективни рад. Као вид проширене дјелатности организован је продужени боравак ученика. Центар има организован интернатски смјештај за ученике у средњој школи. Основну школу похађа 14 ученика, а нивое образовања 79 ученика. У средњој школи, за занимања кројач, кувар, зидар, фризер, пекар и цвјећар школује се 69 ученика. У настави је ангажовано 16 дефектолога/ специјалних едукатора и рехабилитатора и 23 наставника других образовних профила. Центар има осам индивидуалних рехабилитатора (три логопеда, два реедукатора психомоторике, два физиотерапеута, терапеута сензорне интеграције) и 5 стручних сарадника (психолог, два дефектолога-олигофренолога, социјални радник, библиотекар).

ЦЕНТАР за дјецу и омладину са сметњама у развоју „Будућност“ Дервента

Јавна установа Центар за дјецу и омладину са сметњама у развоју „Будућност“ у свом саставу има основну, средњу школу и нивое образовања. У установи се школују лица са оштећењем вида и лица са вишеструким сметњама. Поред васпитања и

образовања, у центру је обезбијеђено становање, исхрана, рехабилитација, радно оспособљавање за одговарајуће послове, запошљавање, социјална интеграција касније ослијеђених и вршење других услуга, зависно од потребе и интереса корисника. Основну школу похађа 18 ученика, а нивое образовања 12 ученика. У средњој школи, за занимања кројач и физиотерапеут школује се 21 ученик. У настави је ангажовано 9 дефектплога/ специјалних едукатора и рехабилитатора и 18 наставника других образовних профила. Центар нема индивидуалних рехабилитатора и има једног стручног сарадника (социјални радник).

ЦЕНТАР за васпитање и образовање и рехабилитацију слушања и говора Бања Лука

Јавна установа Центар за васпитање и образовање и рехабилитацију слушања и говора у свом саставу има основну, средњу школу, нивое образовања и предшколско васпитање. У установи се школују лица са оштећењем слуха и лица са вишеструким сметњама. Поред васпитања и образовања, у центру се врши и дефектолошки корективни рад. Основну школу похађају 23 ученика, а нивое образовања 8 ученика. У средњој школи, за занимања пекар и фризер школује се 18 ученика. У настави је ангажовано 8 дефектплога/ специјалних едукатора и рехабилитатора и 8 наставника других образовних профила. Центар има 5 индивидуална рехабилитатора (логопеди и сурдолози) и два стручна сарадника (педагог и социјални радник).

СПЕЦИЈАЛНА ОДЈЕЉЕЊА

У 18 школа Републике Српске организован је рад 32 специјална одјељења (Табела 5). Сва одјељења су комбинована.

Табела 5. Школе у којима раде специјална одјељења

Ред.бр.	Школа	Број одјељења	Број ученика
1.	ЈУ ОШ „Васа Чубриловић“ Градишка	5	21
2.	ЈУ ОШ „Вук Караџић“ Бијељина	4	28
3.	ЈУ ОШ „Вук Караџић“ Добој	3	12
4.	ЈУ ОШ „Сутјеска“ Модрича	2	9
5.	ЈУ ОШ „Свети Сава“ Нови Град	2	7
6.	ЈУ ОШ „Јован Јовановић Змај“ Требиње	2	12
7.	ЈУ ОШ „Вук Караџић“ Вишеград	2	6
8.	ЈУ ОШ „Свети Сава“ Зворник	2	9
9.	ЈУ ОШ „Петар Кочић“ Нова Топола	1	7
10.	ЈУ ОШ „Јован Јовановић Змај“ Србац	1	8
11.	ЈУ ОШ „Соколац“ Соколац	1	4
12.	ЈУ ОШ „Никола Тесла“ Прњавор	1	3
13.	ЈУ ОШ „Ристо Пророковић“ Невесиње	1	1
14.	ЈУ ОШ „Свети Сава“ Козарска Дубица	1	6
15.	ЈУ ОШ „Никола Тесла“ Дервента	1	4
16.	ЈУ ОШ „Вук Караџић“ Братунац	1	3
17.	ЈУ ОШ „Бранко Радичевић“ Братунац	1	3
18.	ЈУ ОШ „Меша Селимовић“ Бијељина	1	5
УКУПНО		32 одјељење	148 ученика

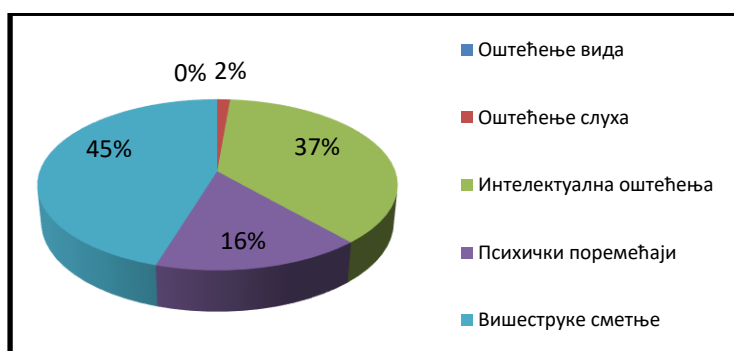
Ученици у специјалним одјељењима

На овај начин школује се 148 ученика, 109 дјечака и 39 дјевојчица. У специјалним одјељењима школују се ученици чије су сметње развоја такве да је присутно значајно одступају од очекиване развојне линије. То су ученици са лаким (36 ученика), умјереним и тежим (19 ученика) оштећењем интелектуалног функционисања, ученици са первазивним сметњама (24 ученика), 2 ученика са оштећењем слуха и 67 ученика са вишеструким сметњама развоја.

Дијаграм 3. Полна структура ученика у специјалним одјељењима

Дијаграм 4. Врсте сметњи код ученика у специјалним одјељењима

НПП, уџбеници и услови рада

Сви ученици школују се по посебним програмима. (Табела 6). У употреби су уџбеници из Републике Србије за специјалну наставу, те уџбеници одобрени од стране Министарства просвјете и културе Републике Српске, а намијењени редовном образовању. За ученике који се школују по НПП за УМР и НПП за лица са аутизмом не постоје уџбеници. Материјално технички услови задовољавају минимуме педагошких стандарда.

Табела 6. Врста сметње у развоју и НПП у специјалним одјељењима

Укупно ученика	М	Ж	Лица са оштећењем вида	Лица са оштећењем слуха	Лица са лаким интелектуалним оштећењима	Лица са умјереним и тежим интелектуалним оштећењем	Лица са первазивним сметњама	Лица са вишеструким сметњама	ИОП на основу програма за лица ЛМР	ИОП на основу програма за лица УМР	ИОП на основу програма за лица са аутизмом	ИОП на основу програма за слијепе и слабовиде	ИОП на основу програма за глуве и наглуве
148	109	39	0	2	36	19	24	67	80	64	2	0	2

Кадрови

Наставу углавном реализују дефектолози /специјални рехабилитатори и едукатори различитих усмјерења. У два специјална одјељења (ОШ „Вук Караџић“ Вишеград) настава није стручно заступљена и реализују је професори разредне наставе

Табела 7. Структура кадра у специјалним одјељењима

Образовни профил		Број наставника	
Дипломирани дефектолози /специјални едукатори и рехабилитатори	олигофренолози	15	30
	логопеди	8	
	соматопеди	1	
	сурдолози	1	
	поливалентни	5	
Професори разредне наставе		2	

РЕДОВНА ОДЈЕЉЕЊА ОСНОВНИХ ШКОЛА

У Републици Српској у 180 основних школа школују се ученици са сметњама у развоју по принципима инклузије, тј. у редовним одјељењима. Укупно 1412 ученика, 881 дјечак и 531 дјевојчица. У односу на укупну популацију основношколаца (92557) овај број представља 1,52% ученика што не осликава реално стање. Наведени подаци, односе се на ученике који имају налаз и мишљење првостепене стручне комисије за процјену и усмјеравања дјеце и омладине са сметњама у развоју. Значајан број дјеце са сметњама у развоју у редовним школама нису цијењени од стране првостепене комисије за процјену способности и потреба дјеце и омладине са сметњама у развоју и самим тим системи – образовни, социјални и здравствени, који би им требали пружати подршку, теже их уочавају и препознају.

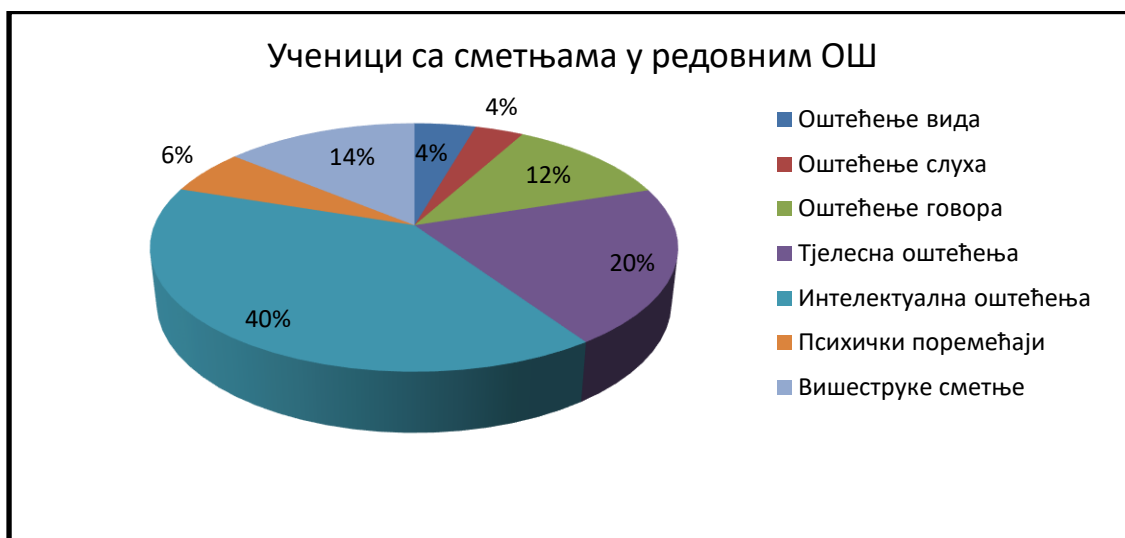
Ученици у редовним одјељењима

У редовним одјељењима основних школа школује се 509 ученика са лаким оштећењем интелектуалног функционисања, 50 ученика са умјереним и тежим сметњама интелектуалног функционисања, 83 ученика са психичким сметњама (од чега 51 са первазивним развојним сметњама), 289 ученика су тјелесни инвалиди или болују од хроничних болести, 63 ученика имају оштећење вида (8 слијепих ученика), 50 ученика је са оштећењем слуха, 170 ученика има различите сметње у говорно језичком развоју, док је 198 ученика са вишеструким сметњама. (Табела 8)

Табела 8. Врста сметњи ученика у редовним одјељењима основних школа

Укупно ученика	Пол		Врста оштећења или обољења											
	М	Ж	Лица са оштећењем вида А - слијепи; Б - слабовиди		Лица са оштећењем слуха А - глуви, Б - наглуви		Оштећења говорно – гласовне комуникације	Тјелесна оштећења и хронична обољења А - хронична обољења; Б - оштећење локомоторног и неуро мишићног система		Лица са интелектуалним оштећењима А - лако; Б - умјерено и теже		Лица са психичким поремећајима А - первазивни; Б - остале психичке сметње		Лица са вишеструким сметњама
			А	Б	А	Б		А	Б	А	Б	А	Б	
1412	881	531	8	55	14	36	170	179	110	509	50	51	32	198

Дијаграм 5. Врста сметњи ученика у редовним одјељењима основних школа

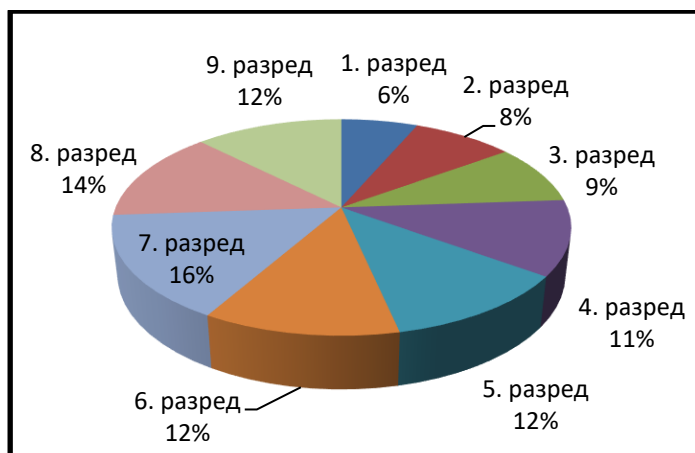
Табела 9. Ученици са сметњама по полу и разреду у ОШ

Разред \ Пол	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Укупно
М	68	82	73	97	107	96	137	111	110	881
Ж	23	38	53	61	56	69	83	82	66	531
Укупно	91	120	125	158	163	165	220	193	176	1412

Дијаграм 6. Полна структура ученика у основним школама

Дијаграм 7. Број ученици са сметњама по разредима

Учесталост јављања појединих сметњи у развоју у редовним разредима основних школа углавном је очекивана и у складу са преваленцијом појединих поремећаја у односу на укупну популацију. Најприсутније су сметње интелектуалног функционисања, а најмење је ученика сензорним сметњама. Такође, очекивано је да више има дјечака са сметњама у развоју, јер за већину поремећаја и сметњи утврђено је да се чешће јављају код дјечака. Нпр. аутизам се 4-5 пута чешће јавља код дјечака.

Наставни планови и програми

Ученици са сметњама у развоју чије сметње су такве да не одступају значајније од очекиване развојне линије могу да се школују по истом програму као и њихови вршњаци, с тим да је приступ у раду неопходно индивидуализовати, односно прилагодити потребама и специфичностима самог ученика. За ове ученике не креирају се посебни програми и не уписују никакве напомене у ђачке књижице и свједочанства, што је значајно при наставку школовања. Према подацима прикупљеним од школа 43,34 % свих ученика са сметњама школује се по редовном наставном плану и програму без прилагођавања, што разматрајући врсте и степен оштећења, није очекивано. Познато је да је преваленција интелектуалних оштећења већа у односу на остале сметње развоја. Различита истраживања говоре о учесталости интелектуалних ометености од 1-4% у односу на укупну популацију, док Свјетска здравствена организација објављује податак да су интелектуална оштећења присутна код 2,5% популације.

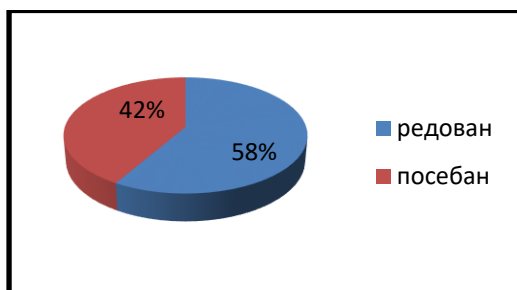
Ученици са сметњама у развоју чије сметње су такве да имамо значајнија одступања од очекиване развојне линије школују се по индивидуалном образовном програму (ИОП). То је програм израђен „по мјери дјетета“. Креира се тек након што смо упознали ученика процјенили његове добре и мање добре стране, могућности, склоности и слично. Израђују га наставници који раде са учеником уз подршку чланова стручне службе. ИОП се креира, у зависности од врсте и степена оштећења и од препоруке првостепене комисије, на основу НПП за редовну школу или НПП специјализованог по врстама и степену оштећења. Представља операционо планирање рада са конкретним учеником. Израда и реализација тих програма се прати и контролише као и сва друга планирања и реализације у школи. За 800 ученика или 56,65 % креира се индивидуално прилагођени програм и то на основу: Наставног плана и програма за лица са лаким оштећењем интелектуалног функционисања, Наставног плана и програма за основну школу (редовни), Наставног плана и програма за лица са умјереним и тежим оштећењем интелектуалног функционисања, Наставног плана и програма за лица са аутизмом, Наставног плана и програма за лица са оштећењем слуха, Наставног плана и програма за лица оштећеног вида.

Табела 10. Наставни планови и програми

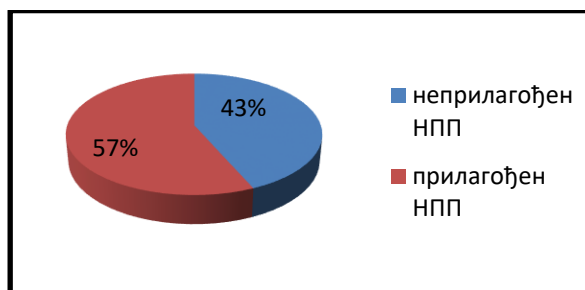
Наставни план и програм								Оцјењивање А - бројчано; Б - описно		Укупно ученика
НПП редовне школе уз индивидуализацију	ИОП на основу НПП-а редовне школе	ИОП на основу програма за лица ЈМР	ИОП на основу програма за лица УМР	ИОП на основу програма за лица са аутизмом	ИОП на основу програма за сlijепе и слабовиде	ИОП на основу програма за глуве и наглуве	Асистент			
612	213	482	69	29	1	6	116	А 1234	Б 91+87	1412

Анализирајући прикупљене податке уочавамо да се значајан број ученика (213) школује по индивидуално прилагођеном програму креираном на основу редовног НПП-а, те имамо ситуацију да се чак 58 % свих ученика са сметњама у развоју у редовним одјељењима основних школа школује по редовном НПП. За 482 ученика ИОП се креира на основу НПП за ЛМР. Имајући у виду да ученика са лаким оштећењем интелектуалног функционисања има 509, те да у скупини лица са вишеструким сметњама значајан број има интелектуалне тешкоће, очекивали смо да се више ученика у редовним школама школује по НПП за ЛМР. Наставни план и програм за ученике са аутизмом развијен је 2014. године и још увијек није у употреби у обиму који бисмо очекивали. Свега 29 ученика у редовним школама се школује по овом програму (51 ученик има первазивне развојне сметње). Одређену препреку употреби овог програма представља не постојање образаца за вођење педагошке документације (Важећим Правилником нису прописани).

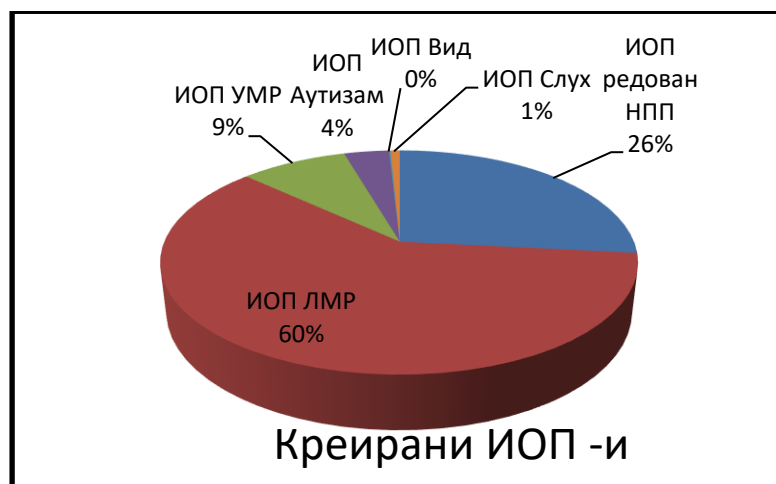
Дијаграм 8. Наставни планови и програми

Дијаграм 9. Прилагођени образовни програми

Дијаграм 10. Индивидуални образовни програми

Услови рада

Опремљеност школа дидактичким средствима и помагалима за рад са ученицима са сметњама у развоју, као и адекватном литературом, стручном и практичном, врло је скромна. У школској 2016/2017. години ангажовано је 116 асистената у настави као помоћ наставницима у инклузивним одјељењима.

Оцјењивање

Оцјењивање ученика са сметњама може бити бројчано и описно. Бројчано се оцјењују ученици који се школују по редовном НПП-у, по НПП за ЛМР, НПП за лица са оштећеним видом и НПП за лица са оштећеним слухом. Ученици који се школују по НПП за УМР и НПП за лица са аутизмом оцјењују се описно, с тим да постоји законом дефинисана могућност да и лица са аутизмом буду бројчано оцјењена. Уколико изузмемо 91 ученика првог разряда (који се свакако описно оцјењују) добијамо податак да је 87 ученика са сметњама у развоју оцјењено описно, а 1234 ученика се бројчано оцјењују.

Дијаграм 11. Оцјењивање ученика са сметњама у редовним одјељењима

Обученост кадра

Из свакодневног контакта са школама и просвјетним радницима, као основни проблем у школовању ученика са сметњама у развоју наводи се недовољна обученост и информисаност наставника. Анализирајући податке из упитника попуњених од стране 167 директора основних школа сазнајемо да су наставници из 142 основне школе имали бар једну обуку на тему инклузивног образовања, а у 25 школа ниједан наставник није присуствовао обуци на ову тему. Од 242 анкетираних стручних сарадника, њих 188 је имало прилику присуствовати обукама и семинарима. Поређења ради, навешћемо податак из 2009. године да наставници из 131 основне школе нису имали никакву обуку из области инклузивног образовања. (Мониторинг инклузије у основним школама, РПЗ, 2009. година)

Дијаграм 12. 13. Учесће наставника и стручних сарадника на обукама

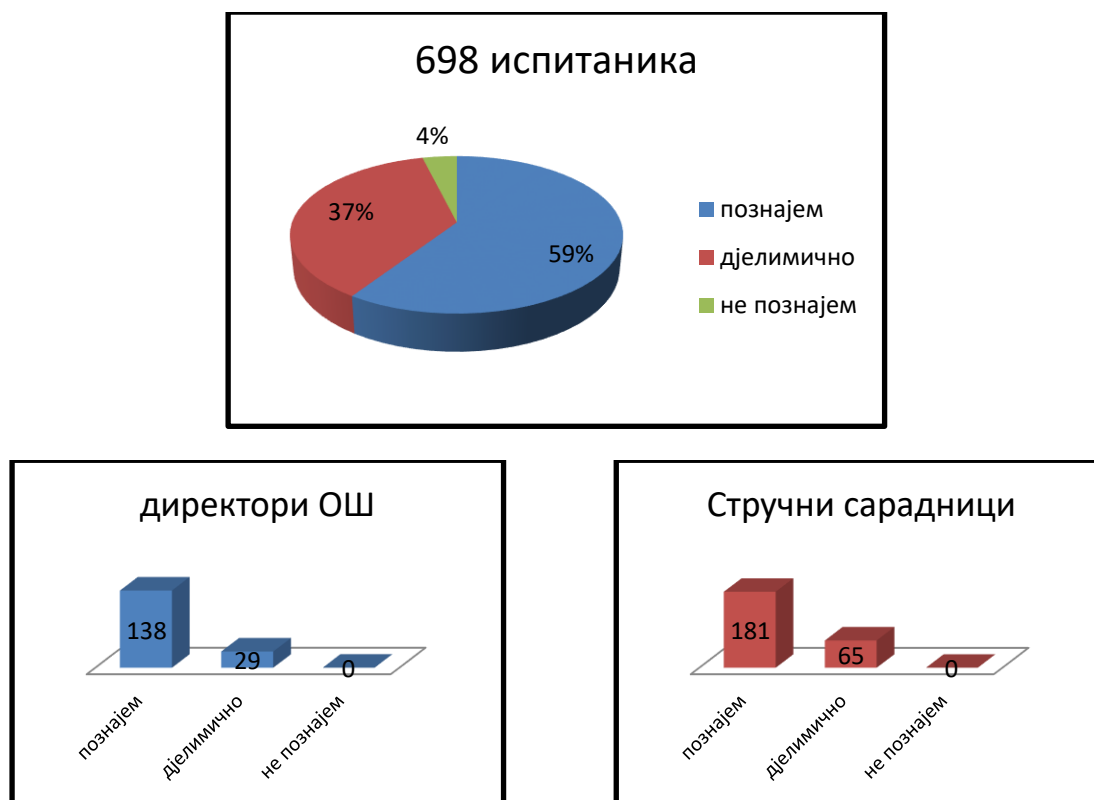
Темељ за успјешну организацију и реализацију наставе по принципима инклузије јесте познавање законских и подзаконских аката који дефинишу питања

образовања ученика са сметњама, те наставних планова и програма специјализованих по врстама и степену ометености. Од 167 директора основних школа, њих 138 изјављују да добро познају законе и подзаконске акте, док 29 тврди да дјелимично познају прописе у вези са инклузивним образовањем. Стручни сарадници, према властитој процјени, такође добро познају законе и подзаконске акте, 181 у потпуности и 65 дјелимично. Од 285 анкетираних наставника, свега 95 тврди да познаје законе и прописе који дефинишу ову област, 163 познају дјелимично, а 27 наставника не познаје законе и подзаконске акте који говоре о образовању ученика са сметњама.

Опредјељење РПЗ-а јесте да и у наредном периоду тражи могућности и начине да унаприједи своје дјеловање на плану стручног усавршавања наставника и стручних сарадника када је у питању инклузивно образовање, те да се тренд раста броја просветних радника који су прошли обуке настави.

Републички педагошки завод континуирано организује једнодневна савјетовања из области специјалне наставе и инклузије (сем 2015. године) што свакако није обука или семинар, али јесте прилика и могућност да се наставници додатно информишу и ојачају своје компетенције.

Дијаграм 14.15.16. 17. Познавање законских и подзаконских аката

РЕДОВНА ОДЈЕЉЕЊА СРЕДЊИХ ШКОЛА

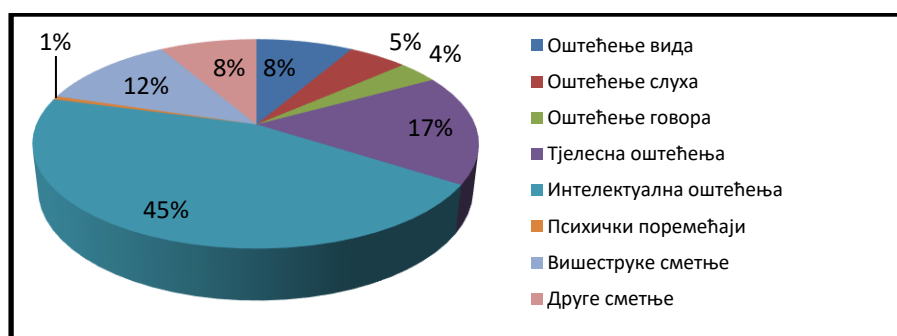
У школској 2016/2017. школској години у Републици Српској у 56 редовних средњих школа школује се 370 ученика са сметњама у развоју.

Ученици са сметњама у редовним средњим школама

Највише је ученика са оштећењем интелектуалног функционисања (167), затим су 63 ученика са тјелесним оштећењима и хроничним обољењима, а 44 ученика имају вишеструке сметње у развоју. Ученика са сензорним сметњама у редовним средњим школама има 50, и то 31 ученик са оштећењем вида и 19 ученика оштећеног слуха. Тринаест ученика има говорно – језичке сметње, а њих 31 имају неке друге сметње и обољења у складу са МКБ 10 класификацијом болести (табела 10).

Табела 11. Ученици са сметњама у редовним средњим школама

Укупно ученика	М	Ж	Врста оштећења или обољења							
			Оштећење вида	Оштећење слуха	Оштећења говорно – гласовне комуникације	Тјелесна оштећења и хронична обољења	Лица са интелектуалним оштећењима	Лица са первазивним сметњама	Лица са вишеструким сметњама	Друге сметње
370	229	141	31	19	13	63	167	2	44	31

СТАВОВИ НАСТАВНИКА И СТРУЧНИХ САРАДНИКА О ИНКЛУЗИЈИ

Општу атмосферу и климу која влада у школама покушали смо сагледати анкетајући директоре, стручне сараднике и наставнике (698) питањима мјешовитог типа, гдје су испитаници поред изјашњавања о питању или тврдњи на трочлавној скали имали прилику да изнесу и свој коментар или мишљење који су нам били драгоцјени.

Ставови о инклузији

Поређења ради навешћемо податке истраживања „Знање, ставови и искуства са дјецом са сметњама у развоју“ које је Уницеф БиХ провео 2013. године и резултати истраживања говоре да већина грађана сматра да образовни систем и начин рада образовних институција нису прилагођени дјечи са сметњама у развоју (37 % становништва), док 31, 4 % сматра да су дјелимично прилагођени. Према истом истраживању 80% становништва сматра да је специјално образовање адекватније за ученике са сметњама и да их треба школовати у специјалним установама (41,1%), у специјалним одјељењима (21,2%), док 16,7 испитаника мисли да ученици са сметњама треба да похађају само неке часове са дјецом типичног развоја. Свега 20% становника БиХ сматра да је инклузија добар модел школовања ученика са сметњама у развоју.

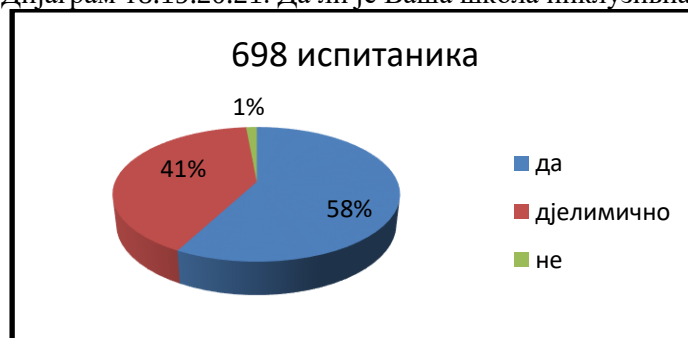
Резултати наше анкете говоре у прилог чињеници да су просвјетни радници више сензибилизирани за питања и проблеме дјеце са сметњама, те да, захваљујући дугогодишњим искуствима, имају другачије ставове и све је мање присутан отпор инклузивном образовању.

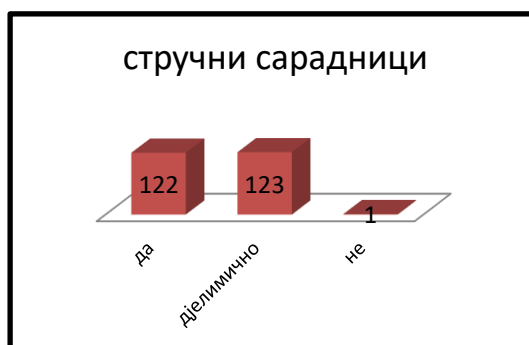
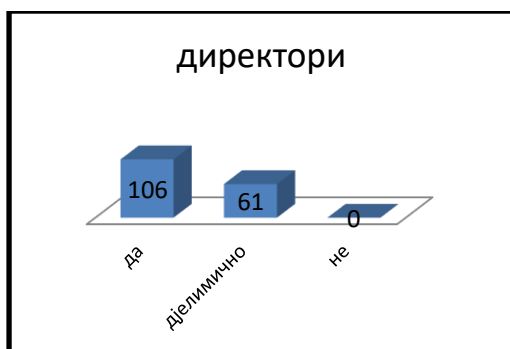
За потребе ове анализе питали смо директоре, стручне сараднике и наставнике основних школа да ли процјењују своју школу као инклузивну и добили податке да 403 (од 698 анкетираних) сматра своју школу инклузивном, док 285 њих тврди да је њихова школа дјелимично инклузивна. Свега 10 испитаника сматра да школа у којој раде није инклузивна (Табела 11).

Табела 12. Да ли је Ваша школа инклузивна

		директори	стручни сарадници	наставници	укупно
Да ли процјењујете Вашу школу као инклузивну?	Да	106	122	175	403
	Дјелимично	61	123	101	285
	Не	-	1	9	10

Дијаграм 18.19.20.21. Да ли је Ваша школа инклузивна

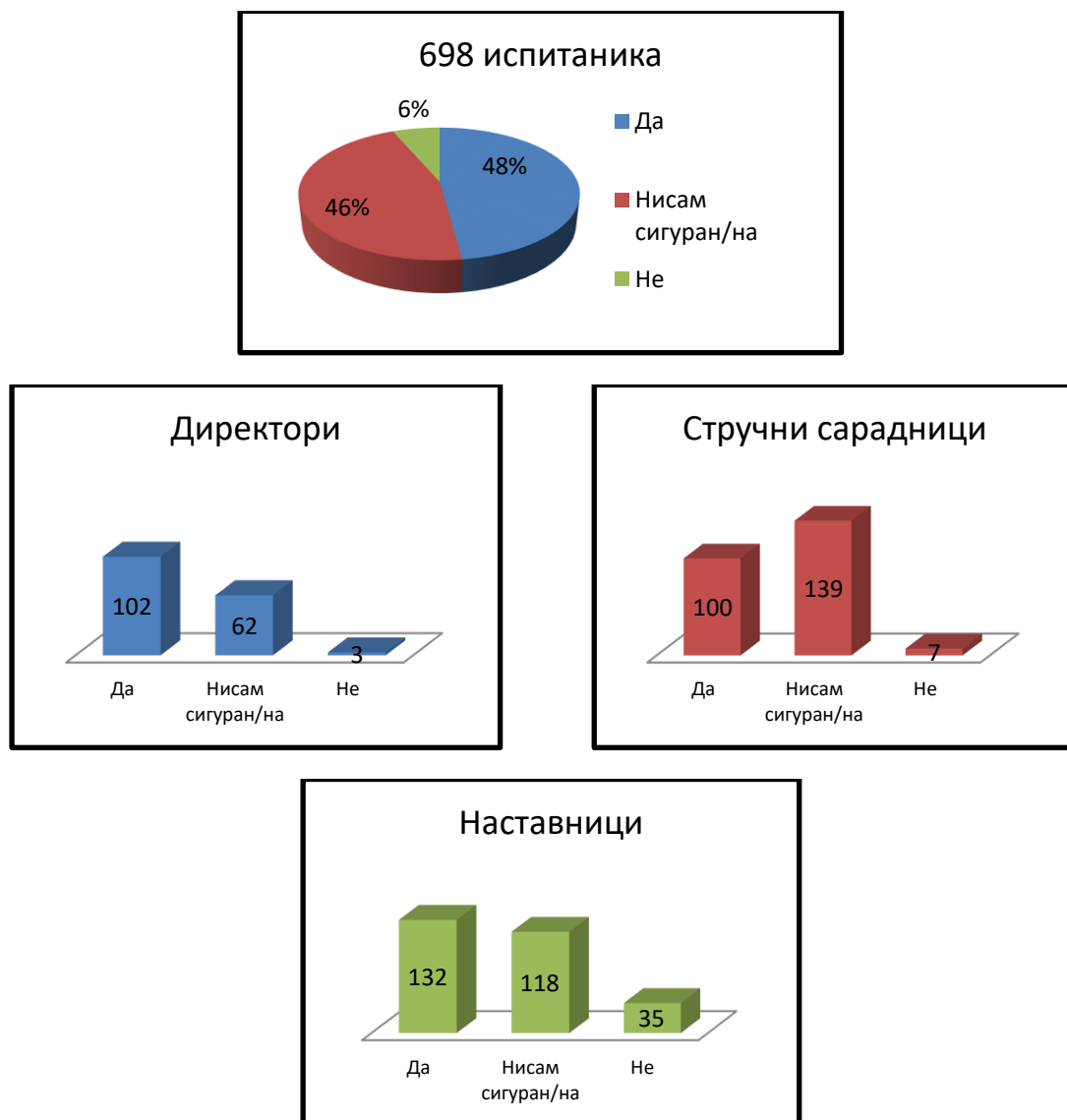
У Прилогу 1. ове анализе наведени су најчешћи и најкарактеристичнији коментари који су пратили изјашњавање о овом питању.

На питање да ли је увођење инклузије корак напријед у васпитању и образовању дјеце са сметњама у развоју 47,85% испитаника је дало позитиван одговор, 45,7% још увијек имају одређене сумње, а свега 6,44% дало је негативан одговор. Испитаници који нису сигурни да ли је инклузија напредак, као разлоге својих сумњи углавном наводе неадекватне материјално –техничке услове и обученост кадра, али не доводе у питање саму идеју инклузије.

Табела 13. Инклузија је напредак у школовању ученика са сметњама

		директори	стручни сарадници	наставници	укупно
Увођење инклузије је корак напријед у васпитању и образовању дјеце са сметњама у развоју?	Да	102	100	132	334
	Нисам сигуран/на	62	139	118	319
	Не	3	7	35	45

Дијаграм 22.23.24.25. Инклузија је напредак у школовању ученика са сметњама

У Прилогу 2. ове анализе наведени су најчешћи и најкарактеристичнији коментари који су пратили изјашњавање о овом питању.

Тимски приступ

Још један предуслов за добро и успјешно образовање ученика са сметњама у развоју јесте тимски приступ у раду. Подаци које смо добили говоре да су школе свјесне да само добра сарадња и тимски приступ у раду, са максималним ангажовањем свих чланова тима, могу пружити одговарајућу подршку дјечи с посебним потребама. 559 испитаника тврди да се питања, проблеми и дилеме по питању инклузивног образовања рјешавају тимски, док 122 испитаника кажу да је то дјелимично тачно. Свега 17 испитаника, углавном из реда наставника (16) тврде да се проблеми у њиховој школи не рјешавају тимски.

Табела 14. Тимски приступ у раду

		директори	стручни сарадници	наставници	укупно
Питања, проблеми и дилеме по питању инклузије у овој школи се рјешавају тимски.	Да	145	199	215	559
	Дјелимично	22	46	54	122
	Не	-	1	16	17

Дијаграми 26.27.28.29. Присутан тимски приступ у раду

Срадња са родитељима

Свим стручним профилима (дефектолози, учитељи, наставници, педагози, психолози, социјални радници) на свим радним мјестима (управа, настава, стручни сарадници, индивидуални рехабилитатори, васпитачи у интернату...) сарадња са родитељима представља сложен и захтјеван сегмент рада. Квалитет сарадње са родитељима директно утиче и на квалитет и ефекте рада са ученицима са сметњама. Од

698 испитаника, њих 251 оцјењује сарадњу као добру, док 402 испитаника наводе да су повремено присутни проблеми у сарадњи. Чак 48 испитаника тврди да сарадња са родитељима ученика са сметњама није на задовољавајућем нивоу.

Табела 15. Сарадња са родитељима је на задовољавајућем нивоу.

		директори	стручни сарадници	наставници	укупно
Сарадња са родитељима ученика са сметњама је на задовољавајућем нивоу.	Да	74	72	105	251
	Понекад	89	166	147	402
	Не	4	11	33	48

Дијаграм 30. Сарадња са родитељима је на задовољавајућем нивоу.

У Прилогу 3. ове анализе наведени су најчешћи и најкарактеристичнији коментари који су пратили изјашњавање о овом питању.

ЗАКЉУЧЦИ

1. У Републици Српској у школској 2016/2017. години школује се 2325 ученика са сметњама у развоју. У специјалним установама и одјељењима школују се 543 ученика: 79 у специјалним основним школама, 134 у специјалним средњим школама, 182 ученика похађају нивое образовања у специјалним школама, а 148 ученика школије се у специјалним одјељењима редовних школа. У редовним одјељењима, по принципима инклузивног образовања школује се 1782 ученика: основну школу похађа 1412 ученика, а средњу 370.
2. Основну школу у специјалним установама похађа 79 ученика, 51 дјечак и 28 дјевојчица. Сви ученици школују се по специјализованим наставним плановима и програмима, у зависности од сметње развоја. У специјалним основним школама настава је стручно заступљена и реализују је дипломирани дефектолози / специјални едукатори и рехабилитатори.
3. Средњу школу у специјалним установама похађају 134 ученика и оспособљавају се за занимања трећег степена сложености: бравар, кувар, кројач, пекар, фризер, зидар, цвјећар, а 12 ученика са оштећењем вида за физиотерапеута, занимање четвртог степена сложености.
4. Нивое образовања у специјалним установама похађају 182 ученика, 116 дјечака и 66 дјевојчица. Школују се по НПП за лица са умјереним и тежим оштећењем интелектуалног функционисања и НПП за лица са аутизмом. Оцјењују се описно.
5. Специјална одјељења при редовним школама похађа 148 ученика, 109 дјечака и 39 дјевојчица. Сви ученици школују се по специјализованим наставним плановима и програмима, у зависности од сметње развоја. Настава је углавном стручно заступљена и реализују је дипломирани дефектолози / специјални едукатори и рехабилитатори. (осим у два одјељења)
6. Редовну основну школу похађа 1412 ученика, 881 дјечак и 531 дјевојчица. Значајан број ученика са сметњама похађа редовне школе али нису цијењени од стране првостепене комисије за процјену потреба и усмјеравање дјеце, па остају ускраћени за помоћ и подршку коју би им образовни систем могао пружити.
7. За 612 (43%) ученика са сметњама у развоју не креирају се прилагођени програми, ученици се школују по редовном Наставном плану и програму као и њихови вршњаци типичног развоја.
8. За 800 ученика (57%) креира се индивидуални образовни програм од чега за 213 (32,6%) ИОП је креиран на основу редовног НПП-а што није очекивано имајући у виду број ученика и врсте ометености.
9. У школској 2016/2017. години ангажовано је 116 асистената у настави као помоћ наставницима у инклузивним одјељењима.
10. Наставници из 15% основних школа још увијек нису имали прилику присуствовати семинарима и обукама на тему инклузивног образовања.
11. Редовне средње школе похађа 370 ученика са сметњама, 229 мушких и 141 женских. Највише је ученика са оштећењем интелектуалног функционисања (167) што је у складу са учесталошћу ове сметње развоја у односу на остале.
12. Уведеној анкети 58% анкетираних директора, стручних сарадника и наставника процјењују своју школу као инклузивну, 41% њих сматра да је дјелимично инклузивна, а само 1% школу у којој ради не сматра инклузивном. Да је инклузија корак напријед у образовању дјеце са сметњама сматра 46% анкетираних, 6% испитаника тврди супротно, а 48% има одређене сумње. Да се питања и проблеми у вези инклузивног образовања у њиховој школи рјешавају

тимски тврди 80% испитаника, 18% кажу да је то дјелимично тачно, док 2% испитаника тврди супротно. Квалитетом сарадње са родитељима ученика са сметњама задовољно је 36% испитаника, а 7% није. 57% анкетираних наводе да је сарадња са родитељима понекад на задовољавајућем нивоу.

ПРЕПОРУКЕ

1. И у наредном периоду настојати остварити што више циљева дефинисаних у области 6-васпитање и образовање, Конвенције Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом која је ступила на снагу у марту 2008. године и обавезујућа је за све државе потписнице.
2. Неопходно је уложити максималан труд и ангажовање у сектору образовања (предшколске установе, основне и средње школе) како бисмо благовремено примијетили, идентификовали и дијагностиковали сметње које ученици имају, те иницирали процјену од стране првостепених комисија да би нашим ученицима биле доступне све законима прописане могућности и обезбијеђена адекватна подршка.
3. Пожељно је успоставити и одржавати добру сарадњу са установама на локалном нивоу (центри за социјални рад, домови здравља, градске управе, полицијске станице и друге) које директно или индиректно утичу на квалитет образовања дјеце са сметњама, те заједничким радом и мултисекторским приступом тражити најбоља рјешења за свако дијете.
4. Специјалне установе треба да јачају своје капацитете у области рехабилитације и хабилитације, односно индивидуалног и групног дефектолошког корективног рада. За потребе ране интервенције, секундарне превенције и благовременог третмана од непроцјењивог значаја би било формирање група за предшколско васпитање и образовање у свим специјалним установама.
5. Према материјалним могућностима школа и центара, а у складу са Педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање („Службени гласник Републике Српске“ број 19/12) вршити набавку наставних средстава и опреме.
6. Ученике школовати на начин и по програмима који могу обезбиједити пун развој њихових потенцијала и осигурати континуирано напредовање, а истовремено доприносе да ученик и његови родитељи развију и усвоје реалну слику о ученику на основу које могу планирати будућност.
7. Више пажње посветити стручном усавршавању наставника и стручних сарадника из области образовања ученика са сметњама. Подстицати школе и центре да организују за своје наставнике, у складу са могућностима, групна усавршавања, а наставнике да јачају своје компетенције по овим питањима кроз индивидуално стручно усавршавање. Максимално користити властите ресурсе и оне које нуде локалне заједнице.
8. И даље развијати и јачати тимски приступ у раду и интензивирати сарадњу са свим појединцима (у самој школи или ван ње) који могу дати допринос унапређењу квалитета рада са ученицима са сметњама.
9. Сегменту рада „сарадња са родитељима“ потребно је приступити крајње озбиљно, одговорно и професионално. Сарадња са родитељима треба бити добро планирана, неопходно је усагласити родитељска очекивања и

могућности школе, успоставити добре односе и континуирану комуникацију.

10. Просветни радници у Републици Српској, без обзира на бројна ограничења и тешкоће, треба да дају свој допринос побољшању квалитета живота дјеце и младих са сметњама у развоју тако што ће их школовати на начин који им највише одговара, пружити адекватну подршку, промовисати инклузију и поштивање дјечијих права и дати допринос разбијању предрасуда и напуштању стереотипа у вези са овим ученицима.

Прилог 1.

Најчешћи и најкарактеристичнији коментари који су пратили изјашњавање директора, стручних сарадника и наставника основних школа на питање:

„Да ли процјењујете Вашу школу као инклузивну?“

1. Да, јер смо успјешно савладали све задатке који су задати са циљем увођења инклузије.
2. Да, јер у нашу школу могу да се упишу сви ученици без обзира на врсту сметње у развоју. Пуно труда и рада се улаже на изради адекватних индивидуалних програма рада за ученике са сметњама. Сви ученици су укључени у све активности у школи у складу са својим способностима и могућностима. Имамо добру сарадњу са родитељима ученика са потешкоћама у развоју, за које је школа отворена у сваком смислу подршке и сарадње.
3. Наша школа је инклузивна јер посједујемо дугогодишње искуство у раду са ученицима са сметњама.
4. Да, јер се сви радници школе труде да одговоре на посебне потребе ученика обезбјеђујући им подршку и помоћ у учењу и погледу успостављања квалитетних социјалних интеракција са вршњацима и одраслима.
5. Поштовање и имплементирање законских оквира који се односе на наведену област, школовање дјеце према посебним НПП-у (сходно Налазу које ученици имају), континуирана сарадња са родитељима, укључивање ученика у ваннаставне активности, континуирано стручно усавршавање наставника и стручних сарадника из области инклузивног образовања (путем семинара, савјетовања, размјеном искустава, проучавањем стручне литературе и слично), те сарадња са релевантним институцијама, доприносе да наша школа има статус инклузивне.
6. Да, јер поштујемо потребе сваког ученика, а посебно ученика са сметњама у развоју, проналазимо начине за њихово што успјешније образовање, дајемо приоритет стварању позитивне атмосфере у школи како би се сви ученици осјећали пријатно, а кроз све изазове пролазимо заједничким снагама стручног тима, наставног особља, ученика, родитеља и свих оних који могу дати допринос напретку, не само ученика са сметњама у развоју, него и нас осталих.
7. Да, јер је школа спремна да на квалитетан начин укључи све ученика у наставни процес и задовољи њихове образовне потребе. Циљ нам је сретно и задовољно дијете.
8. Мишљења сам да школа у потпуности укључује сву дјецу у рад, без преседана.
9. Да, зато што нашу школу похађају сви ученици нашег уписног подручја, сви ученици су једнако прихваћени и подржани, наставни кадар је сензибилисан за рад са ученицима који имају различите тешкоће у учењу. Зато што је ученицима са различитим ометеностима и степенима оштећења омогућено похађање наставе и праћење индивидуалног програма који је креиран у складу са њиховим могућностима.
10. Дјелимично, примјећујемо промјене које се дешавају у смислу веће флексибилност при примјени НПП-а, као и у приступу наставника који сада показују више осјећања за различите потребе ученика. У школи се развија култура прихваћања, једнакости и поштовања различитости.
11. Не, због тога што нису у потпуности уклоњене архитектонске баријере (степениште) за приступ ученика у инвалидским колицима кабинетима на спрату школе. Није могуће у потпуности испунити захтјеве НПП за дјецу са сметњама у развоју (недостатак дефектолога, логопеда). Још увијек је присутан отпор појединих наставника према инклузивном образовању.

Прилог 2.

Најчешћи и најкарактеристичнији коментари који су пратили изјашњавање директора, стручних сарадника и наставника основних школа на питање:

„Сматрате ли да је увођење инклузије корак напријед када говоримо о васпитању и образовању дјеце са сметњама у развоју?“

1. Школовање ученика са сметњама у развоју у редовним школама има много предности, првенствено је важан развој социјалних вјештина и могућност учења од вршњака.
2. Сматрам да школовање ученика са сметњама у развоју у редовним школама има много предности, али и недостатака као што су: недовољна обученост наставног особља, неадекватни материјално - технички услови, недостатак стално запосленог дефектолога/ логопеда и недовољна подршка и умреженост релевантних институција.
3. Сматрамо да школовање ученика са сметњама у развоју у редовним школама има много предности, првенствено могућност учења у складу са индивидуалним могућностима ученика.
4. Да, већ смо имали позитивне резултате у претходним годинама.
5. Политика школе је таква да сва дјеца имају право на развој потенцијала у оној мјери колико им могућности и средина дозвољавају. Школа треба да буде подстицајна средина за свако дијете.
6. Етикетирање и издвајање дјеце по било којем основу је недопустиво у времену када се тежи напредовању у свим сферама друштва, па наравно и образовања.
7. Због тога што омогућава дјеци да буду дио заједнице и дио вршњачке групе. Највећи бенефит је видљив на пољу социјализације и јачања самопоуздања
8. У суштини јесте корак напријед, јер је ипак дошло до позитивних промјена у ставовима према укључивању дјеце са сметњама у редовну школу, прихватању њихове различитости од стране вршњака, родитеља, као и константне потребе да се прошире компетенције наставног кадра како би се на адекватан начин унаприједио рад с овом популацијом дјеце.
9. Инклузуја, као друштвена појава, па и када је ријеч о васпитнообразовном систему, сигурно јесте корак напријед. Међутим сматрамо, да школа још увијек није на прави начин оснажена да одговори захтјевима инклузије. Те сматрамо да би се у наредном периоду требало дјеловати у том правцу.
10. Инклузивна настава је добра у случају када дијете нема већих потешкоћа, када је ментална ретардација лака, а дијете прихваћено и од стране родитеља и од стране дјеце. У противном, више је штете него користи. Дијете са већим сметњама у развоју и понашању ће више напредовати у окружењу дјеце сличне себи, у мањим групама.
11. Мислим да би ученици много више напредовали уз рад са стручним особама. Боље би се осјећали у групи ученика са сличним способностима.
12. Дјеца су оштећена на више начина; учитељи и наставници не могу да им пруже адекватан образовни третман јер нису дефектолози, углавном градске школе имају услове за стручне сараднике, у одређеном периоду развоја дјеца постану несрећна јер се вршњачка група несвјесно почне ограђивати од њих што се дешава због немогућности дјетета да прати вршњачке интересе, аспирације.

Прилог 3.

Најчешћи и најкарактеристичнији коментари који су пратили изјашњавање директора, стручних сарадника и наставника основних школа на питање:

„Сарадња са родитељима ученика са сметњама у развоју је на задовољавајућем нивоу.“

1. У досадашњем раду нисмо имали већих тешкоћа приликом сарадње са родитељима дјеце са сметњама у развоју. Углавном настојимо да укључимо родитеље у скоро све сегменте рада са њиховом дјецом, размјењујемо битне информације и заједнички разматрамо сваку ситуацију која је значајна за даље функционисање њиховог дјетета у школи.
2. Родитељи су задовољни напредовањем свог дјетета.
3. Као и код сарадње са родитељима ученика без сметњи у развоју, исти однос и сарадњу имамо и са родитељима код дјеце са сметњама у развоју. Ова сарадња је углавном задовољавајућа, мада остављамо простора за несугласице које заједничким трудом и снагама могу довести до компромиса, а све у циљу најбољег интереса за ученике.
4. Ученици са сметњама и њихови родитељи су најосјетљивија категорија и за очекивати је да се појаве одређене тешкоће у раду са њима. Међутим, уз адекватну подршку стручног тима школе, све тешкоће се успјешно превазилазе.
5. Сарадња у великој мјери зависи од спремности родитеља да прихвати своје дијете и да у складу са препорукама креира очекивања, како од дјетета тако и од школе.
6. Велики број родитеља наших ученика такође има тешкоће у интелектуалном функционисању и тешко им је да разумију потребе своје дјеце, да примјене препоруке које школа даје или да испоштују договорено.
7. Са већином родитеља имамо одличну сарадњу, са мањим бројем сарадња је на лошијем нивоу.
8. Наш циљ је да кроз сарадњу са родитељима, сва дјеца након опсервационог периода буду упућена Комисија за оцјену способности да бисмо јасније дефинисали програм који дјеца требају савладати. Немамо подршку свих родитеља, тако да одређен број дјеце није упућен на процјену способности (још увијек).
9. Најчешће тешкоће су превелика и нереална очекивања и од дјетета и од наставника, недовољна информисаност родитеља о дјететовом проблему и могућностима, бјежање од проблема.
10. Тешкоћа је уплитање родитеља у рад наставника и захтијевање да се ради по њиховим мјерилима.
11. Најчешће тешкоће су незаинтересованост родитеља за сарадњу, неразумијевање дјететових потреба и сметњи, нереална очекивања и сл.
12. Најчешће тешкоће су недовољна укљученост и заинтересованост родитеља.
13. Лоша материјална ситуација у породицама и незнање родитеља како да помогну својој дјечи.
14. Низак социо-економски и едукативни ниво родитеља, стигматизација дјеце у руралној средини, предрасуде према дјечи са тешкоћама у развоју, недолазак родитеља у школу, неповјерење, неприхватање чињеница...
15. Најчешће тешкоће су ставови родитеља и одбијања да се дијете упути на додатне прегледе, недовољна информисаност родитеља о инклузији.